

PETROL ÜRÜNLERİ DAĞITIM SEKTÖRÜ VE POAŞ

Giriş

Ham petrol ve petrol ürünleri, doğrudan tüketiciler tarafından tüketildikleri ve ikamesi zor olan “ara ürünler” olarak kullanıldıklarından dolayı stratejik nitelikli ürünlerdir.

Petrol ürünleri pazarlama zinciri; rafineri, dağıtım, ana dağıtım şirketi-bayi ve nihai tüketiciler biçimindedir.

Rafinerilerde üretilen veya ithal edilen petrol ürünleri; benzin, gazyağı, jet yakıtı, fuel-oil, kalorifer yakıtı, motorin gibi akaryakıt grubunun pazarlanması, ana dağıtım kuruluşları ve bayilik teşkilatları aracılığıyla yapılmaktadır.

1-TÜRKİYE’DE PETROL ÜRÜNLERİ DAĞITIM SEKTÖRÜ

Türkiye’de 1940 yılına kadar petrol ürünleri(akaryakıt ürünleri) yerli ve yabancı özel şirketler tarafından pazarlanmıştır.(Sekoni, Stenau, Raman, Naft-Sendikat, Shell gibi)

1941 yılından itibaren kurulan Petrol Ofisi A.Ş.(POAŞ) , Opet, Turkuaz, Pet-line, Tu-ta, Selyak, Aytemiz, Bölünmez Petrolcülük A.Ş. gibi yerli, Shell, BP yabancı, Total-Elf, Turcas ise ortak sermayeli şirketlerdir.

a) Sektörün yapısı

Yıllara Göre Akaryakıt Dağıtım Şirketleri Sayısı
Çizelge-1

Yıllar	Şirket Sayısı
2000	14
2001	17
2002	19
2003	26
2004	28
2005	51

Kaynak: PİGM

2000 yılında toplam 14 ana dağıtım şirketi faaliyet yürütmekte iken sektörün serbestleştirilmesi ile birlikte bu sayı, 50’nin üzerine çıkmıştır. Ancak faal durumda 21 ana dağıtım şirketinden söz edilebilir.

Petrol ürünlerine olan talep sürekli arttığından depolama tesislerinin bölgesel ve sektörel talebi karşılayacak ve güvenli stok düzeylerini sağlayacak kapasitede kurulması gerekmektedir.

Şirketlerin Depolama Kapasitesindeki Payları
Çizelge-2

Şirketler	Toplam Kapasite İçindeki Pay (%)
Tüpraş	50.2
Poaş	15.0
Total-Elf	8.0
Opet	5.0
Delta	4.0
Çekisan	3.0
Aytemiz	3.0
Shell	2.0
Diğerleri	12.0
Toplam	100.0

Kaynak:PIGM

Türkiye, toplam 5.024 bin m³ petrol ürünleri depolama kapasitesine sahiptir. Bunun 2.688 bin m³'ü Tüpraş'a, 2336 bin m³'ü özel dağıtım şirketlerine aittir. Tüpraş, Türkiye'deki toplam depolama kapasitesinin %50,2'sine sahiptir. Bunu %15 oranı ile PAOŞ, %8 ile Total-Elf, %5 ile Total ve diğerleri izlemektedir.

Petrol sektörü faaliyetlerini düzenleyen 1954 tarih ve 6326 sayılı Petrol Yasası'na göre; Ana dağıtım şirketleri satışa sunacakları akaryakıt ürünlerinin %60'ını yurtiçinde yerleşik rafinerilerden almak zorundadır. Ancak 01.01.2005 tarihinde yürürlüğe giren 5015 sayılı Petrol Piyasası Yasası'na göre zorunluluk şartı kalmış olup, ithalat ve ihracat serbest hale gelmiştir.

Tüpraş Ürün Satışlarının Dağıtım Şirketlerine Göre Dağılımı
Çizelge-3

Şirketler	Şirket Payı (%)
POAŞ	42.5
BP	12.4
Shell	12.0
Opet	8.8
Turcas	6.0
Total	5.9
Aytemiz	4.0
Diğerleri	8.4
Toplam	100.0

Kaynak:Tüpraş (2000)

Petrol Piyasası Yasası'nın yürürlüğe girmesinden önceki dönemde Tüpraş'ın petrol ürünleri satışlarında, POAŞ %42,5'lik payla birinci sırada yer almaktadır. Bunu BP, Shell, Opet, Turcas, Total, Aytemiz ve küçük oranlarda da diğer şirketler izlemiştir.

Akaryakıt ürünleri tüketicilere, ana dağıtım şirketlerinin bayilikleri ve doğrudan olmak üzere iki yolla ulaştırılmaktadır. Ana dağıtım şirketlerinin markasını taşıyan 10 bin istasyon yanında hiçbir markaya sahip olmayan “beyaz bayraklı istasyon” sayısı ise 2 bin dolayındadır.

POAŞ 3504 tane istasyonu ile %29,2 paya sahiptir. Bunu BP, Turcas, Shell, Opet ve diğerleri izlemektedir.

Türkiye’de istasyon yatırımını bayiler yapmaktadır. AB ülkelerinde olduğu gibi ana dağıtım şirketine bağlı olması gereken bayi, istasyonun arsasını bularak ruhsatını aldıktan sonra dağıtım şirketinden kredi alarak yatırım yapmaktadır. Ancak bayi sözleşmeli çalıştığı şirket yerine, başka bir dağıtım şirketinden petrol ürünü alarak bağlı olduğu şirketi zarara sokabilmektedir. Yeni düzenleme ile bu durum engellenmektedir. Ayrıca, ana dağıtım şirketleri doğrudan istasyon kurabilmektedir.

Diğer yandan, rafinerilerde ham petrol distilasyonu sırasında ara ünitelerde en hafif fraksiyon ürünü olarak üretilen sıvılaştırılmış Petrol Gazı (LPG), Türkiye’de 1960’lardan itibaren mutfaklarda kullanılmaktadır.

LPG, sübvansiyon uygulanan tek petrol ürünüdür. Son yıllarda sanayide enerji üretimi, ısınma ve benzinli araçlarda otogaz olarak yaygın bir biçimde kullanılmaktadır.

Ülkemizde %75’i ithal edilmektedir. 45 tane şirket tarafından tüketiciye sunulmaktadır.

Aygaz, %33 oranı ile pazarda ilk sırada yer almaktadır. Bunu Tüpgaz, Mogaz ve diğerleri izlemektedir.

b) Pazar Büyüklüğü

2004 yılında Türkiye’de akaryakıt ve LPG Pazar hacmi, 27.8 milyar dolar(37.3 katrilyon TL) değerine ulaşmıştır.

Bu değer, 2004 yılı bütçesinin %26,48’ni oluşturmaktadır. Petrol ürünleri sektöründen toplam 16,5 milyar dolar (21,3 katrilyon TL) vergi geliri sağlanmıştır. 2004 yılı toplam vergi gelirlerinin %24,59’u petrol ürünleri satışından sağlanan vergilerden elde edilmiştir.

c) Ürün Tüketimi ve Pazar Gelişimi

Yıllara Göre Akaryakıt Ürün Tüketimi
Çizelge-4

Yıllar	Ürünler (bin m ³)	
	Benzin	Motorin
2000	49.000	10.300
2001	42.000	10.200
2002	41.000	10.900
2003	38.000	11.500
2004	37.000	12.800

Kaynak:PİGM

2000 yılında 49 milyon m³ olan benzin tüketimi, her yıl düşerek 2004 yılında 37 milyon m³ olmuştur. Motorin tüketimi ise, tersine her yıl artarak 2004 yılında 12.8 milyon tona yükselmiştir.

Akaryakıt Ürünlerinin Pazar Payı
Çizelge-5

Ürünler	Pay (%)
Motorin	60
Fuel Oil-6	21
95 Oktan Kurşunsuz Benzin	10
Süper Benzin	4
Kalorifer Yakıtı	4
98 Oktan Kurşunsuz Benzin	1
Toplam	100

Kaynak:Petder

2004 yılında akaryakıt ürünleri pazarında motorin, %60 pay ile ilk sırada, fuel oil-6 ikinci sırada, %10 ile 95 oktan kurşunsuz benzin, %4 ile süper benzin ve kalorifer yakıtı, %1 ile ise 98 oktan kurşunsuz benzin izlemektedir.

Akaryakıt Ana Dağıtım Şirketlerinin Pazar Payları
Çizelge-6

Şirket	Pay (%)
POAŞ	34.0
Shell	16.5
BP	15.6
Opet	9.7
Türk Petrol	7.8
Total-Elf	7.2
Diğerleri	9.2
Toplam	100.0

Kaynak:Petder

İlk altı dağıtım şirketi akaryakıt ürünleri pazarının toplam, %90,8'ine, diğerleri ise ancak %9,2'sine sahiptir. Türkiye madeni yağ pazar hacmi; 450 bin ton miktara ulaşmıştır.

d) Sektörün Yapısal Sorunları

Kaçak akaryakıt kullanımı; ülkemize kaçak akaryakıt dört yolla girmektedir.

- Karayolu sınır geçişinden oluşan Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nde yoğunlaşan akaryakıt,
- Özellikle Mersin, Antalya bölgesinden denizyolu ile kaçak giren akaryakıt,
- Çeşitli deniz ulaşım araçlarının kullandığı kaçak akaryakıt,
- Kalyak, bazyağı ve solvent ile yapılan karışımlar

Ülkemiz, kaçak akaryakıt girişi ile her yıl doğrudan 2-2,5 milyar dolar değerinde vergi kaybına uğramaktadır.

Bu durumdan, dolaylı olarak tüketici ve standart dışı yakıt kullanan araçlar da zarar görmektedir. Ayrıca kaçak akaryakıt, sektörde haksız rekabete yol açmaktadır.

Yüksek Vergi Oranları

Akaryakıt Fiyat Bileşimi (%)
Çizelge-7

Ürünler	ÖTV	Rafineri	KDV	Dağıtım
95 Oktan Benzin (1.86 \$ lt)	57,2	18,5	13,6	9,0
Motorin(1.44 \$/lt)	45,4	29,4	13,6	11,6

Kaynak:Petder

Akaryakıt ürünlerinden 95 oktan benzin'in fiyat yapısı %57,2 ÖTV, %18,5 rafineri, %13,6'sı KDV ve %9'u dağıtımdan oluşmaktadır. Motorin fiyatında ise %59'u ÖTV ve KDV'den oluşmaktadır.

Fiyat oluşumunda ÖTV ve KDV toplamı %71 ile %60 arasındadır.

Ülkelere Göre Akaryakıt Ürünüden Alınan Vergiler
Çizelge-8

Ülkeler	Benzin	Motorin
Türkiye	810	490
İngiltere	750	750
Hollanda	620	625
Almanya	660	475
Fransa	590	400
İtalya	550	410
İspanya	400	250
Yunanistan	309	25
AB minimum	359	302

Kaynak:Petder

Türkiye'de benzinden alınan vergi miktarı açısından AB ülkeleri arasında ilk sırada yer almaktadır. Motorinden alınan vergi miktarı ise İngiltere ve Hollanda'dan sonra gelmektedir.

AB ülkelerinde minimum vergi miktarı ürünlere göre; K.Benzinden alınan vergi 359 Euro/lt, motorinden ise 302 €/1000 lt'dir.

Türkiye'de akaryakıt ürünlerinden alınan vergi oranının oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

Standartlar ve Uyum Sorunu

Yakıt Kalitesi; Benzin ve Motorin

	Maksimum Limit	AB Direktifleri 98/70/EC 2003/17/EC	TÜRKİYE Çevre Bakanlığı Yönetmeliği
KÜKÜRT	50 ppm	01.01.2005	01.01.2007
	İzin verilen 10 ppm	01.01.2005	01.01.2007
	Sorunlu 10 ppm	01.01.2009	01.01.2009
KURŞUN	KURŞUNSUZ	01.01.2000	01.01.2006

AB Çevre Mevzuatına göre, 01.01.2005 tarihinden itibaren 10 ppm kükürt içeren motorin üretimine ve satışına izin verilirken, 01.01.2009 tarihinden itibaren ise motorindeki kükürt miktarının, 10 ppm düzeyinde olması zorunlu olmaktadır.

Türkiye’de de çevre mevzuatına göre, 01.01.2006 tarihine kadar kurşunsuz benzin üretimi ve satışı zorunlu hale gelmektedir.

Petrol Piyasası Yasası

Petrol Piyasası Yasası’na göre;

- Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, piyasa faaliyetlerinin düzenlenmesi, lisanslandırma, denetim/kontrol ve faaliyetleri durdurma yetkilerine sahiptir.
- Akaryakıt ve madeni yağ şirketleri, rafineriler, depolama, ihrakiye, dağıtıcılar, bayiler ve serbest kullanıcılar, faaliyetlerini yürütmek için lisans almak zorundadırlar.
- Fiyatlar, en yakın erişilebilir dünya serbest piyasa koşullarına göre oluşmaktadır. Lisans sahipleri tavan fiyatı belirlemektedirler.
- Rafineri, dağıtıcı ve ihrakiye lisansına sahip olanlar, ham petrol ve akaryakıt ithalatı yapabilmektedirler.
- Ana dağıtım şirketi ve bayi arasında tek elden sözleşme yapılacaktır. Bayiler, sadece bağlı oldukları dağıtım şirketinin ürünlerini pazarlamak zorundadır.
- Günlük ortalama kullanım içindeki net ithalatın 90 günlük karşılığı kadar “Ulusal Petrol Stoğu” bulundurulacaktır. Dağıtıcılar, 20 gün, serbest tüketiciler 15 gün ve rafineriler geriye kalan 55 günlük miktar kadar stok bulundurmak durumundadır.
- Yurtiçinde piyasaya sürülecek akaryakıt ve rafinerilerde, ithalat yapılan gümrüklerdeki petrol ürünlerine “Ulusal Marker” yükümlülüğü getirilmektedir.

II. PETROL OFİSİ A.Ş. (POAŞ)

1940 yılına kadar Türkiye’de petrol ürünleri ticareti; Sekoni, Vakum, Stenau, Ramana, Shell ve Naft-Sendikat şirketlerinin kontrolü altındadır. Bu tarihten sonra, Naft-Sendikat, Sovyetler Birliği’nin politika değişikliğine bağlı olarak faaliyetini durdurmuştur. Tesisleri ise Türk Ticaret Bankası ve İstanbul Belediyesi’nin ortak şirketi olan Petrol Limited Şirketi tarafından satın alınmıştır.

1) POAŞ’ın Kuruluşu ve Yasal Konumundaki Gelişmeler

Petrol Ofisi, 18.01.1940 tarih ve 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu’nun 6. maddesi ve 5. fıkrasındaki yer alan “Halk ve milli müdafaa ihtiyaçlarını temine, matuf bilumum ticari ve sınai mamulleri ifa etmek ve hükümet tarafından bu konudaki selahiyetler dairesinde verilecek diğer işleri görmek üzere İcra Vekilleri Heyeti Kararıyla hükmü şahsiyete haiz müesseseler ihdas olunabilir” hükmüne dayalı olarak 18.12.1941 yılında 2,5 milyon TL sermaye ile kurulmuştur.

Daha sonra Petrol Limited şirketini satın almıştır.

Askeri İkmal ve NATO Tesisleri (ANT) Hizmetleri

NATO alt yapı programı gereği, Türkiye’de inşa edilmiş bulunan akaryakıt boru hatları, depolama tesisleri, pompa istasyonları, hava meydanları ve petrol, yakıt ve yağlayıcıları (POL) tesislerinin; işletme, bakım ve korunması Bakanlar Kurulu Kararı ile Petrol Ofisi’ne verilmiştir. Petrol Ofisi’nin buradaki görevi TSK ve NATO’ya kâr amacı gütmeyen ikmal ve bakım hizmeti sunmaktır.

POAŞ, kendisine verilen bu görevi yerine getirmek, barışta ve savaşta TSK ve NATO kuvvetlerinin akaryakıt gereksinimini karşılamak üzere ANT İşletme Başkanlığı’nı kurmuştur.

ANT içinde yürütülen işler; askeri petrol ürünlerinin ikmali, NATO’ya ait petrol boru hatları ve diğer NATO tesislerinin bakım ve işletmesi, askeri havalimanlarındaki akaryakıt tesislerinin bakım ve işletmesini kapsamaktadır.

Ayrıca MSB’nin sivil akaryakıt ürünü ihtiyacı da cari satış fiyatları üzerinden POAŞ tarafından karşılanmakta idi. ANT hizmetleri, POAŞ ve MSB arasında her yıl imzalanan protokoller çerçevesinde yürütülmektedir.

ANT, Türkiye çapında işletme müdürlükleri olarak örgütlenmiştir. Bunlar; Malatya-ANT Doğu Bölge Müdürlüğü, Eskişehir ANT Batı Bölge Müdürlüğü’dür.

Burada hem askeri hem de sivil amaçlı kullanılan tesisler bulunmaktadır.

POAŞ’ın İzmit rafinerisinden ürün taşımacılığında kullandığı NATO Batı Boru Hattı, NATO’nun mülkiyetindedir.

POAŞ; NATO Petrol Boru Hattını ve dolayısıyla İzmit Rafinerisini doğrudan Atatürk Havaalanındaki Jet-A1 depolama tesislerine ve Haramidere’den gelen bir boru hattını, NATO boru hattına bağlayan iki yan boru hattına sahiptir.

Ayrıca POAŞ, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'na ait 15 sivil deponun kullanım hakkına sahiptir. Bütün bu üniteler ise, NATO'nun mülkiyetindeki petrol boru hatları üzerinde bulunmaktadır.

Kısaca boru hatları, askeri ve sivil amaçlı olarak birlikte kullanılmaktadır.

POAŞ'ın özelleştirilmesinden sonra 05.04.2001 tarih ve 4636 sayılı "Milli Savunma Bakanlığı Akaryakıt İkmal ve NATO ve Pol Tesisleri İşletme Başkanlığı'nın Kuruluşu ve Görevleri Hakkında Kanun'a dayalı olarak ANT, POAŞ'tan ayrılarak, MSB'na bağlı bir kamu tüzel kişiliği haline gelmiştir.

ANT'de, 1236'sı Petrol-İş üyesi işçi ve 1053'ü sözleşmeli personel olmak üzere toplam 2289 çalışan bulunmakta idi. POAŞ'tan ayrıldıktan sonra buradaki sendikal örgütlülük, Petrol-İş Sendikası'ndan Harb-İş Sendikası'na geçmiştir.

- POAŞ, 1983 yılında özelleştirmeye hazırlanmak amacıyla Anonim Şirket statüsüne geçirilmiştir.
- 05.09.1990 yılında özelleştirme kapsamına alınmıştır.
- 09.04.1999 tarih ve 99/22 sayılı ÖYK Kararı ile özelleştirme programına alınmıştır.
- 21.04.2000 tarih ve 2000/37 sayılı ÖYK kararı ile, %51'lik kamu payının "blok satış" yöntemiyle Türkiye İş Bankası-Doğan Şirketler Grubu Holding A.Ş. Ortak Girişim Grubu'na, 1.260 milyon dolar bedelle devredilmesine karar verilmiştir.
- 21.07.2000 tarihinde imzalanan satış sözleşmesi ile POAŞ'ın, %51 oranındaki B grubu hisseleri, İş-Doğan Petrol Yatırımları A.Ş.'ye devredilmiştir.
- POAŞ'ın Ana Sözleşmesine göre C grubu hisse imtiyazlı hisse (Altın hisse) olup, C grubuna ana sözleşmesinin 14. maddesinde tanınan imtiyazlı haklar, şirket sermayesindeki kamu payının %50'nin altına düşmesinden itibaren yürürlüğe girmiştir.

C Grubu Hisseye tanınan imtiyazlı haklar;

- Şirketin faaliyetlerinin tasfiyesi veya önemli ölçüde sınırlandırılması,
- Rafine edilmiş petrol ürünlerinin, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki satışını sektöre uğratabilecek veya sağlıklı bir şekilde yürütülmesini engelleyecek düzenlemeler yapılması,
- İdarenin kabul edebileceği alternatif düzenleme yapılmıncaya kadar, ANT aracılığıyla MSB'na ve NATO'ya verilen hizmetlere son verilmesi,
- Ana sözleşmede veya hisselerle tanınan haklarda herhangi bir değişiklik yapılması,

C grubundan seçilen üyenin olumlu oy kullanmasına bağlıdır.

2) POAŞ'ın Faaliyetleri

POAŞ'ın ana görevi; rafinerilerden aldığı akaryakıtı ve ürettiği madeni yağ ile gresi taşımak ve pazarlamaktır. Satışlar, resmi kurumlara ve sözleşmeli müşterilere doğrudan, diğer tüketicilere ise bayiler aracılığıyla yapılmaktadır.

a) Taşımacılık

POAŞ'ın rafinerilerden satın aldığı akaryakıt, bölge ve depolara deniz yolu, demiryolu, karayolu ve boru hatlarıyla taşınmaktadır. POAŞ, kendi ünitelerine taşımının yanı sıra kendi bayilerine de doğrudan dağıtım için Tüpraş rafinerilerinden ürün satın almaktadır.

Şirket, toplam kapasitesi 20.500 Dwt olan 3 gemiye sahiptir.

b) İkmal Hizmetleri

POAŞ, İstanbul ve Antalya hava limanları ağırlıklı olmak üzere 26 hava ikmal ünitesine hizmet vermektedir. Jet-A1 satışlarında %80 pazar payı ile hakim konumdadır.

Şirket doğrudan ya da liman bayileri aracılığıyla yerli ve yabancı bandralı gemilerin yakıt ihtiyacını karşılamaktadır.

c) Üretim

Madeni yağ ve gres üreten POAŞ'ın 100 bin ton/yıl kapasiteli İzmit Madeni Yağ Tesisleri, Türkiye'nin madeni yağ ihtiyacının önemli bir bölümünü karşılamaktadır.

Aynı zamanda İzmit'te 10 bin ton/yıl kapasiteli Gres Üretim Tesislerine ve İzmir/Aliağa'daki 60 bin ton/yıl kapasiteli Madeni Yağ Harmanlama Tesislerine sahip olan POAŞ, toplam 70 bin ton kapasite ile Türkiye'nin en büyük kuruluşu konumundadır.

2004 yılında 107,8 bin ton madeni yağ satışı gerçekleştirmiştir.

d) Yatırımlar

POAŞ, petrol ürünleri dağıtım ve pazarlaması yapan bir kuruluş olduğundan, yatırımları da bu fonksiyonların yürütülmesine ilişkin tamamlama ve tevsii yatırımları niteliğindedir.

Özelleştirme öncesi dönemde; gerek yatırımların niteliğinde gerekse coğrafi bölge açısından hiçbir ayırım yapılmadan, ihtiyaçlar doğrultusunda yatırım yapılmakta iken özelleştirme sonrasında, yatırımların niteliğinde ve coğrafi olarak gelişmiş ve kârlılığı yüksek batı bölgelerinin seçilmesi açısından önemli değişiklikler olmuştur.

Hemen hemen hepsi gelişmiş bölgelerde olmak üzere, 14 adet akaryakıt depolama tesisi için %100 yatırım indiriminden yararlanılarak teşvik alınmıştır. 20 kent merkezindeki 400 istasyon mekansal olarak yenilenmiştir.

e) Dağıtım ve Pazarlama

Özelleştirme Öncesi ve Sonrasındaki Bayi Sayıları ve Payı
Çizelge-9

Dönem	Bayi Sayısı	Toplamdaki Payı (%)
Özelleştirmeden önce	5259	60.8
Özelleştirmeden sonra	4000	33.4

Kaynak:POAŞ

Türkiye’de ana dağıtım şirketleri içinde POAŞ’ın toplam bayi sayısındaki payı, özelleştirme öncesindeki dönemde %61 iken özelleştirme sonrasında bu pay, %33.4’e düşmüştür.

POAŞ, kamu mülkiyetinde faaliyetlerini yürütürken Karadeniz, Doğu ve Güney Doğu Anadolu illerinde, %81 pazar payına sahip idi. Özel dağıtım şirketlerinin bu illerdeki payı ancak %19 dolayında idi.

Söz konusu kırsal alanın petrol ürünlerine ucuz ve kolay ulaşabilmesi için, bu bölgelerdeki bayi/istasyonların sınırlandırılması ya da kapatılmaması şartı Ana Sözleşmede altın hisse ile düzenlenmiş olmasına karşın, çoğunluğu bu bölgelerden olmak üzere 1259 bayi kapatılmıştır. (Özelleştirmeden sonraki ilk yılda)

Petrol Ürünleri Pazar Paylarındaki Gelişmeler Çizelge-10

Dönem	Ürünler (%)		
	Beyaz Ürün	Siyah Ürün	Madeni Yağ
Özelleştirme Öncesi	42	74	36
Özelleştirme Sonrası	34	37	32

Kaynak:POAŞ

POAŞ’ın özelleştirme öncesinde; beyaz ürünlerin satışlarındaki pazar payı %42 iken özelleştirme sonrasında %34’e, siyah ürünlerin pazar payı, %74’den %37’ye, madeni yağ satışlarındaki pazar payı ise, %36’dan %32’ye düşmüştür.

2004 yılında POAŞ, 6.4 milyon ton beyaz ürün, 1,7 milyon ton siyah ürün ve 107,8 bin ton madeni yağ satışı gerçekleştirmiştir. Jet yakıtı pazar payı ise, %70,5 olmuştur.

Yurtiçi satışların yanı sıra, Irak Savaşı sonrasında Irak’a 70 milyon dolar değerinde akaryakıt satışı yapılmıştır. Ayrıca 24 ülkeye toplam 7300 ton madeni yağ ihraç edilmiştir.

Özetle POAŞ’ın özelleştirme öncesinde %51 olan akaryakıt pazar payı, daralarak %33,4’e düşmüştür.

f) İstihdam

Kamu Mülkiyetinde İken İstihdam Durumu Çizelge-11

Statü	Çalışan Sayısı
Kapsam Dışı	2113
Kapsam içi	2696
Toplam	4809

Kaynak: POAŞ(2000)

POAŞ’ta, 1986 yılına kadar memur ve işçi statüsünün ağırlıklı olduğu istihdam bileşimi, 1986 yılından sonra özelleştirmeye hazırlamak için memur statüsünde çalışanlar, sözleşmeli personel olarak istihdam edilmeye başlanmıştır. Bunlar örgütlenme, toplu pazarlık ve grev haklarından yararlanmayan kapsam dışı personel konumundadır.

Özelleştirme kararının alındığı 21.04.2000 tarihinde toplam çalışan sayısı 4809 iken hükümet devir işleminin yapıldığı 21.07.2000 tarihine kadar geçen 3 aylık dönemde emeklilik ve diğer kamu kuruluşlarına yerleştirmeler yoluyla 3838 kişiye düşmüştür.

Böylece ÖİB, POAŞ'ın yeni sahiplerinin istihdamı azaltma politikalarına zemin hazırlamıştır.

Özelleştirme sonrasında POAŞ'ta istihdam politikası; işten atma, taşeronlaştırma ve sendikasılaştırma olarak belirlenmiştir.

İstihdam Yapısındaki Değişim Çizelge-12

Statü	Özelleştirme Öncesinde Durum(2000)		Özelleştirme Sonrasında Durum(2004)		
	Çalışan Sayısı	Toplam Çalışanlar İçindeki Oran (%)	İşçi Sayısı	İstihdam Daralması	Toplam Çalışanların İçindeki Oran (%)
Kapsam içi	2113	55,05	460	78,23	42,05
Kapsam dışı	1725	44,95	634	63,25	57,95
TOPLAM	3838	100,000	1094	70,94	100,0

Kaynak: POAŞ(2000,2004)

POAŞ'ın devir işleminin yapıldığı 21.07.2000 tarihinde toplam 3838 olan çalışan sayısı, 2744 kişinin işten çıkarılmasıyla 1094 olmuştur. Kapsam içi personelde %78, kapsam dışı personelde, %63 ve toplam çalışan sayısında ise %71 daralma olmuştur.

Aynı zamanda toplam çalışanlar içinde sendikalı işçi oranı, %55.05 iken %42.05 oranına düşmüş, kapsam dışı personel oranı ise, %44.95'den %57.95 oranına yükselmiştir.

Kapsam dışı istihdam biçimi genişletilerek, bilinçli bir sendikasılaştırma yapılarak taşeronlaştırma yaygınlaşmıştır.

Sendikal yapının yok edilerek çökertilmesi anlamına gelen bu saldırı, PAOŞ'ın özelleştirme sonrasındaki faaliyet raporlarında, performans artırma başarısı olarak sunulmaktadır.

9) Mali Durum

Özet Gelir tablosu Çizelge-13

Göstergeler	Özelleştirme Öncesi	Özelleştirme Sonrası	
	Milyon \$	Trilyon TL	Milyon \$
Brüt Satışlar	1.987	10.932	8.146
Net Satışlar	1.965	10.361	7.723
Brüt Satış Kârı	199	568	423
Dönem Kârı	165	389	290
Vergi ve Yasal Yükümlülükler	61	140	104
NET DÖNEM KÂRI	104	249	186

Kaynak:POAŞ

POAŞ, kamu mülkiyetinde olduğu son yıl, yani 2000 yılında 2 milyar dolar ciro, 104 milyon dolar net kâr gerçekleştirerek devlete, 61 milyon dolar vergi ödemesi yapmıştır.

2004 yılında 8,1 milyar dolar ciro, 186 milyon dolar net dönem kârı gerçekleştirilmesine karşın, 1.2 milyar dolar zararda olan şirketle birleştirildiğinden, zarar eden bir şirket haline gelmiştir. 104 milyon dolar olan vergi yükümlülüğünü yerine getirmeyerek devleti gelir kaybına uğratmıştır. Şirketin bugün, 779 milyon dolar finansal borcu bulunmaktadır.

3) POAŞ'ın Özelleştirilmesi ve Yargı Süreci

- POAŞ'ın, %51 kamu payının blok satış yöntemiyle özelleştirilmesi için 1999 yılında ÖİB'ce gerçekleştirilen ihalede, ÖYK'nın 21.04.2004 tarih ve 37 no'lu kararıyla; Şirket hisselerinin %51'nin, T.İş Bankası-Doğan Şirketler Grubu Holding A.Ş. Ortak Girişim Grubunun kurmuş olduğu İş Doğan Petrol Yatırım A.Ş.'ne, 1 milyar 260 milyon dolar bedelle vadeli devredilmesine karar verilmiştir.
- Bu karara dayanılarak İş Doğan Petrol Yatırımları A.Ş. ile ÖİB arasında, 21.07.2000 tarihinde hisse satış sözleşmesi imzalanmış ve satış bedelinin tamamı, peşin olarak tahsil edilmiştir.

Bu satış işlemiyle birlikte POAŞ'daki kamu payı %42,3'e düşmüştür.

- 18 Mart 2002 tarihinde şirketin toplam sermayesinin, %16,5'ne tekabül eden 8.250 milyar TL nominal değerli A grubu hissesinin halka arz edilmesine karar verilmiştir. Satış fiyatı da 30 bin TL olarak belirlenmiştir.

Halka arz sonrasında kamu payı %25,8'e düşmüş ve önceden halka arz edilen, %6,7'lik kısımla birlikte şirketin halka açıklık oranı, %23,2'ye çıkmıştır.

- 15.04.2002 tarih ve 25 sayılı ÖYK kararı ile, "ÖYK'nın 15.07.1998 tarih ve 47 sayılı imtiyazlı hisseye tanınan hakları yeniden düzenleyen kararı ile düzenlenen C grubu hisseye ilişkin olarak, 1 adet 1000 TL nominal değerli nama yazılı imtiyazlı hisseye tanınan hakların sona erdirilmesine, bu hisselerin hamiline yazılı hale dönüştürülerek A grubu hisselerine ilave edilmesine" karar verilmiştir.

İmtiyazlı hisselerin kaldırılması doğrultusunda ÖİB tarafından, ÖYK'ya herhangi bir karar taslağı sunulmamış olup, söz konusu karar ÖYK tarafından re'sen alınmıştır.

Oysa 4046 sayılı Yasaya göre ÖİB'nin, ÖYK'ya bu konuda bir karar taslağı sunmasından sonra ÖYK'nın bunu onaylaması gerekmektedir. Böylece uygulama organı olan ÖİB, devreden çıkarılmıştır. Söz konusu ÖYK kararı, siyasi bir karar niteliğine dönüşmüştür.

Diğer taraftan 1998 yılında, imtiyazlı hisse ihdas eden 98/47 sayılı karar uyarınca, imtiyazlı hisselerin "şirketteki kamu payının %50'nin altına düşmesinden itibaren 5 yıl süre ile geçerli olması dolayısıyla POAŞ'daki kamu payının, %51'in altına düştüğü 21.07.2000 tarihli satış sözleşmesinden itibaren 21.07.2005 tarihine kadar geçerli olması gerekirken, bu uygulama ile altın hisse, ancak 2 yıl süre ile yürürlükte kalmıştır.

Oysa bu ihaleye katılan yatırımcılar, altın hissenin 5 yıl süre ile geçerli olacağı varsayımı ile teklif vermişlerdir. Yani ihalede, altın hissenin getirmiş olduğu sınırlamalar veri kabul edilerek fiyatlar oluşmuştur. Altın hissenin, 3 yıl önce ÖYK'ca resen kaldırılması başlangıçta ihalede getirilen şartların daha sonra değiştirilmesi anlamındadır. Bu uygulama, başlangıçtaki şartları veri kabul ederek fiyat teklifinde bulunan firmalar aleyhine de haksız rekabete neden olmuştur.

- İş-Doğan Petrol Yatırımları A.Ş., Mart 2002 tarihinde gerçekleştirilen halka arz uygulaması ve altın hissenin kaldırılmasından sonra, 25.04.2002 tarihli yazısı ile ÖİB'ye başvurarak, kamuda bulunan %25.8 oranındaki A grubu hissenin tamamını satın almayı talep etmiştir.

16.07.2002 tarih ve 41 no'lu ÖYK kararı ile;

- * Bu hisselerin satış fiyatının, Mart 2002 tarihindeki halka arzdaki 30 bin TL üzerinden yapılmasına,
- * İlk ödemenin %30 peşin olarak hisselerin tesliminde(116.3 Trilyon TL), kalan ödemelerin ise peşin olarak aynı tarihlerde olmak üzere, 3 yılda %20, %30 ve %20 olarak yapılmasına
- * kalan tutara aynı zamanda TÜFE artışı üzerine, artışın %5'i oranında ilave yapılarak bulunan oranda faiz uygulanmasına,
- * ödenmeyen tutarlar için teminat olarak, borca karşılık gelen nominal hisse tutarının %10 fazlası oranında hissenin teminat olarak alınmasına karar verilmiştir.

Hisse satış sözleşmesi ile toplam satış bedelinin ;

- %30'nun karşılığı olan 116.253 milyar TL Ağustos 2002'de ödenmiş,
 - %20'nin karşılığı olan 77.502 milyar TL'nin Ağustos 2003 yılında
 - %30'nun karşılığı olan 116.253 milyar TL Ağustos 2004'de
 - %20'sinin karşılığı olan 77.503 milyar TL'nin Ağustos 2005 yılında peşin ödemenin yapıldığı gün itibariyle ödeneceği,
 - vadeye bağlanan tutara %5 oranında ilave faiz uygulanacağı,
 - kalan tutarın teminat olarak, karşılığı ödenmeyen hisselerin nominal değerinin %10 fazlasına karşılık gelen
- Birinci taksit tutarının ödenmesine kadar 9.946 milyar TL
 - İkinci taksit tutarının ödenmesine kadar 7.104 milyar TL
 - Üçüncü taksit tutarının ödenmesine kadar 2.842 milyar TL nominal bedelli hisse senedi üzerine idare lehine rehin konacağı taksitlerden herhangi birinin ödenmemesi halinde rehine konu tüm hisselerin, alacağın tamamının tahsilini teminen ÖİB tarafından satılabileceği hükme bağlanmıştır.

16.07.2002 tarih ve 41 nolu ÖYK Kararı doğrultusunda; 31.07.2002 tarihinde imzalanan hisse satış sözleşmesi ile, %25,8 oranındaki 12.917.056 milyon TL nominal değerli POAŞ hissesi, 08.08.2002 tarihinde İMKB Toptan Satışlar Pazarında 387,5 trilyon TL bedel karşılığında İş Doğan Petrol Yatırımları A.Ş.'ye satılmıştır.

- Birinci taksit tutarı olan 116,3 trilyon TL, satış tarihinde tahsil edilmiştir.
- Vadeye bağlanan 271.3 Trilyon TL ile faizlerin teminatı olarak, 9.946.133.236 adet POAŞ hisse senedi üzerine ÖİB lehine rehin edilmiştir.

- Satış sözleşmesinde taksitlerden herhangi birinin ödenmemesi durumunda, rehnedilen tüm hisselerin, ÖİB alacağıının tamamının tahsili için İMKB’de satış dahil, dilenen şekilde satılabileceği hükme bağlanmıştır.

Burada 23.08.2003 tarih ve 24149 sayılı resmi Gazete de yayımlanan “Özelleştirme Uygulamalarında Değer Tesbiti ve İhale Yönetmeliği’nin “Teminat olarak Kabul Edilebilecek Değerler” başlıklı 16. maddesinde teminat olarak kabul edilebilecek değerler;

- Tedavüldeki Türk lirası idarece belirlenecek döviz cinsi, idarece şartları belirlenecek bankalardan alınacak teminat mektupları ve devlet tahvilleri, hazine bonoları olarak sayılmıştır.

Bu satış da, yönetmeliğin ilgili amir hükmüne aykırı olarak, hisse senedi rehнинin teminat olarak kabulüyle usulsüz bir işlem yapılmıştır.

Ayrıca şirket hisselerinin rehin kabul edilmesi, şirketin performansına ve ekonomik gelişmelere bağlı olarak, alacağın riskli hale gelmesine neden olmuştur.

Nitekim, 05.06.2003 tarihi itibariyle ÖİB’nin faiz hariç ana para alacağı 271,2 Trilyon TL iken, rehin edilmiş hisselerin değeri İMKB kapanış değerlerine göre, 261,5 Trilyon TL ve 30.06.2003 tarihi itibariyle de 236,3 Trilyon TL olarak gerçekleşmiştir.

- 24.12.2002 tarihli Borsa Bülteni’nde yayınlanan SPK’nın 24.12.2002 tarihli kararı ile, POAŞ’ın İş Doğan Yatırımları A.Ş. ile birleşmesine ÖİB’nin alacağı için gerekli teminatın sağlanması koşulu ile izin verilmiştir.

ÖİB, tarafından 07.01.2003 tarih ve 153 sayılı yazı ile 10 gün içinde 31.07.2002 tarihli POAŞ’ın satışından doğan alacağın faizi ile birlikte tamamını kapsayacak şekilde banka teminat mektubu getirilmesinin istenmesine rağmen şirket, herhangi bir işlem yapmadan birleşmeyi gerçekleştirmiştir.

- POAŞ hisse senetlerinin İş-Doğan A.Ş.’ye devri ile devlet, risk, zarar ve yüksek miktarda vergi kaybına uğramıştır. Örneğin, idarenin alacağı 271,2 Trilyon TL iken, 18.11.2002 tarihi itibariyle POAŞ hisselerinin kapanış fiyatından ÖİB’nin teminata konu olan hisse senetlerinin değeri, 268,5 Trilyon TL olarak gerçekleşmiş, devlet zarara uğramış, ayrıca birleşme sonunda zarar gösterildiğinden devlet vergiden mahrum olmuştur.

22.11.2002 tarihinde başlayan ve 09.12.2002 tarihinde küçük yatırımcılara yapılan çağrı kapsamında 7.460 pay sahibi hisse senetlerini satmıştır.(6.850 TL’den) Böylece halka açıklık oranı %3.65’e düşerken, İş Doğan’ın payı %99.35’e yükselmiştir.

Buna karşılık Ağustos 2003 tarihinde, ödenmesi gereken %20’nin karşılığı olan 77.502 milyar TL zamanında ödenmemiştir. Üstelik İş-Doğan A.Ş., ÖİB’den borçlarının yeniden yapılandırılmasını talep etmiştir. Ağustos 2003 tarihinde bitmesi gereken borçlar 2007 yılına kadar uzatılmıştır.

Ayrıca, 03.09.2003 tarihli ÖYK’nin erteleme kararı, borç ödeme tarihi olan Ağustos 2003’den sonra alınmıştır.

Devletin kasasına girmesi gereken toplam 271,3 Trilyon TL, ana para ve TÜFE artışı üzerinden %5 oranında ilave faizden oluşan devlet alacağı zamanında ödenmeyerek ve son derece karlı olan şirket, toplam borcu 1,2 milyar dolar olan bir şirketle birleştirilmesi sonucunda POAŞ, 140 trilyon TL zarara uğratarak devlete vergi veremez duruma getirilmiştir.

- Ancak Petrol-İş tarafından, POAŞ taksitlerini ödemeye yönelik 2003/50 sayılı ve bu karara dayanak olan 16.07.2002 tarih ve 41 sayılı ÖYK kararlarının yürütülmesinin durdurulması ve iptali istemiyle açılan davada, Ankara 10. İdare Mahkemesinin 28.01.2004 tarihli kararı ile POAŞ alacaklarının ertelenmesine ilişkin 2003/50 sayılı ÖYK kararlarının yürütülmesinin durdurulmasına karar verilmiştir. ÖİB'nin itirazı ise Ankara Bölge İdare Mahkemesi'nin 17.03.2004 tarihli kararı ile reddedilmiştir.

Böylece 31.07.2002 tarihli hisse satış sözleşmesi uyarınca, 08.08.2003 tarihinde ödenmesi gereken toplam 155.651 milyar TL'den yeni ödeme plan gereği ödenen 72.035 milyar TL mahsup edildikten sonra kalan 83.615 milyar TL, 26.04.2004 tarihinde fon hesabına yatırılmıştır.

-08.08.2004 vadeli 11.6253 Milyar TL, faiziyle birlikte 135.779 milyar TL olarak ödenmiş ve 25.328,4 milyar TL nominal bedelle POAŞ hisse senedi üzerindeki rehin kaldırılmıştır.

III. SONUÇ

1941 yılında kamu girişimciliğiyle kurulan ve ilk ulusal petrol ürünleri dağıtım şirketi olan POAŞ, 60 yıllık kamu kuruluşu olmanın sağladığı geniş bir pazarlama ağına sahiptir.

POAŞ, özelleştirildikten sonra da tamamen kamusal birikimle sağlanan bu olanaktan yararlanmaktadır ve şirketin en önemli müşterileri hala kamu kuruluşlarıdır.

- Kamu mülkiyetinde yurdun her köşesine uzanan 5259 bayiye sahip iken özelleştirme sonrasında, kârlılığı düşük ama kamu yararı doğrultusunda hizmetlerin yürütülmesi, kırsal alanın gereksinimi ve istihdam yaratılmasına yönelik oluşturulan bayiler, tasfiye edilerek kapatılmıştır.
- POAŞ, Türkiye'de 24 ticari havalimanında yerli ve yabancılara, Jet-A1 yakıtı ve kısmen uçak benzini ikmal yapmaktadır. Hava alanlarında kurulu depolama kapasitesinin, %80 oranına sahiptir. Havacılık sektöründeki pazar payı ise, %70,5 oranındadır.

Özellikle THY tarafından alınan alımlarda POAŞ, hakim durumdadır. Diğer yakıtlara göre kârlılık oranı yüksek olan ve diğer dağıtım şirketlerinin havalimanlarında yaygın tesislere sahip olmaması, THY'nin POAŞ'ı tercih etmesinde etkili olmaktadır. Ayrı bu hakim durum, rekabeti sınırlandırma etkisi yaratmaktadır.

- Kontrol ve denetim işlevini gören imtiyazlı hissenin, 5 yıl geçerlilik süresi beklenilmeden kaldırılması ile hukuk ihlali yapılmış bu sermaye grubuna imtiyaz sağlanmıştır.
- POAŞ'ta özelleştirme sonrasında, iş güvencesiz, sendikal haklara sahip olmayan kapsam dışı personel ve taşeron işçi çalıştırılması asıl istihdam biçimi haline gelmiştir.

- Petrol ürünleri satışı gelirinun sahip olduğu büyük iş hacmi, İş Bankası üzerinden işlem görmektedir. Bu nedenle söz konusu banka, sektörün para transferini kontrol etmektedir.

Özetle, POAŞ'ın özelleştirme öyküsü göstermiştir ki, özelleştirme, kamu kesiminden özel kesime RANT transferinin ideolojik aracı olmaktadır.